په اوسني پښتو شعر کي د ژوند څپې

شعر او شاعر د قومي ژوند هنداره ده، او ادب د ژوندانه د څپو سره مل روان وي. کوم اجتماعي تحولات چي پر انساني ټولنو راځي دغه تحول د ادب مخه وراړوي. د کومو ژبو ادب چي د تحولاتو او اوښتنو سره ملګری سي هغه نو مترقي ادب ګڼل کېدایسي. اساساً ادب یوه اجتماعي پدیده ده، او د انساني ټولني د ژوند ډولونه او دودونه ښکاره کوي، او هر ادب چي د ژوندانه سره مل نه وي نو هغه ژوندی ادب نسو ګڼلای. د پښتو ادب په خپلو منځنیو دورو کي د خوشحال خان له جنبش سره د پښتنو د سیاسي او اجتماعي ژوندانه سره ربط پیدا کړی و، خو دغه حرکت وروسته د نورو ادابو تر اثر لاندي ضعیف سو، او زموږ شعر د تصوف او ادبي هوسونو په کړو وړو کي هغه د ژوندانه د اصالت رنګ لږ څه بایلود.

رحمن بابا دغه حیاتي متاع د مادي له چارچوبه یوه آسماني او روحاني فضا ته ورسوله، شیدا او حمید د لفاظۍ او نازکخیالۍ او ادبي هوسناکي په چاپېر کي سره رادې خوا او هغي خواته کړه، او حتی ځیني خلکو خوارکی ادب د مضمضی او استنشاق او استنجا په احکامو کي راونغښت.

رحمان خو په خپله اقرار کوي چي د بېخودۍ څپو لاهو کړیدئ او نه پوهېږي چي دغه جذبه او کشش له کومي خوا دئ، وایي :

زه دا هسې دېوانه او مجنون چا کړم؟
له رواجه له رسونه بهرون چا کړم ؟
نه پوهېږم چې دا چارې په ما څوک کا؟
لېونی د خپل نګاه په افسون چا کړم؟
رحمان هيڅ له خپله ځانه خبر نه وم
چې دا هسې رنګ زبون او محزون چا کړم؟

د شيدا او حميد نازکخيالي او لفاظي خو د يوه صنعت کار په ډول بد نه دئ، مګر د دوی شعر د شعر لپاره وْ او کوم لوړ هدف او عالي موخه نه لري.

خوشحال خو هم دغسې بزمي اشعار لري، او کله د خالص فنان جوله مومي. مګر ژوند او اجتماع هم د ده په شعر کې خپله څېره ښکاره کوي، او د مقصديت لوري ته متمايل کيږي.

رحمان بابا هم مقصد لري خو هغه به لږ څه لاهوتي او آسماني وي مګر د شيدا او حميد هنر د هنر لپاره دئ. دوی صنعت کاران دي.

دوی ښکلي او رنګين لوښي جوړوي، مګر داسي لوښي چي د ژوندانه په چارو کې نه په کارېږي او هغه چيني منقش لوښي دي چې فقط د تزئين لپاره يې په صالون کې د هوس او آنې خوند لپاره ايښولای سو، شيدا په شاعرانه تخيل کې د ځان لپاره د ماښام او هلال منظره داسي جوړوي :

تل په دا خمو ابرو په شهلا سترګو
د خپل يار شام و هلاله راسه کښېنه

مګر دی پخپله هم په دغه نازکخيالی قانع دئ او صنعت ئې تش د صنعت لپاره دئ د يار طبعي نازکي موزونه کاندي نو په به ډېر خوښ وي :

نازکي د يار د طبعي کړه موزونه
اې شيدا نازکخياله راسه کښېنه

حميد له لړمونه خپل زړه د ترکو په لاس داسي راکاږي :

دا ئې ښاخ د ګل سره په تلوار پرې کړ
که له زړه سره مي ترکو لړمون وکښېښ

وګورئ منظر څوني فجيع دئ؟ او که د شاعر خوارکې زړه په داسي قساوت له لړمونه راوکيښ سي دا نه خوند لري، او نه حسن منظر. او د اجتماعي او انساني احساس له رويه به هم دا کار د غندني وړ وي. مګر د شاعرانه هوسبازۍ لپاره خو يوه ښکلې موضوع کېدای سي، او حميد هم فقط په دغه جذبه ځان په داسي بلا لړلی دئ.

دلته د حضرت جامي يوه مشهوره لطيفه را په يادېږي : بابر وايي چي د ده معاصر او شاعر شيخم سهيلي دا بيت ووايه. او د جامي څخه يې وپوښتل چي څنګه دئ؟

شب غم گرد باد آهم از جا برد گردون را
فرو برد اژدهای سيل اشکم ربع مسکون را

جامي چي واورېد، ورته وې ويل :

"وروره ! ته شعر وايي او که خلک بېروې؟"

د حضرت جامي د انتقادي لطيف نظر د حميد پر دغه بيت هم وارد کېدای سي سړی چي دا بيت لولي نو حتماً مور مړی عاشق په وينولړند سړي ته تصوير کيږي، چي ظالم عاشق يې په سينه په قساوت ور خيږي، او د ده لړمون او زړه راکاږي، نو دا به څوني نفرت راوړنکې او مستکره منظره وي؟ مګر حميد پخپله شاعرانه هوسکاري کې دغه تشبيه هم روا ګڼلې ده. حال دا چي دغه شاعرانه قصابي په ژوند کي زموږ هيڅ په درد نه خوري.

د پښتو شعر د منځنی دورې اکثر آثار همدغه فن تازي او نازکخيالي ده چي له فارسي شعره سره اوړه پر اوږه ځي. او دا هم د اجتماعي احوال او د سياسي جوړښت يوه ښکاره نتيجه ده. چي د فکر سير د ژوندانه له مجرا څخه منحرف کړ سي، او خلک د زور او

جبر په وسيله له ژوندانه څخه بېزاره سي، نو به ضرور افکار لاهوت او آسمان ته متوجه کيږي، يا به تش هنر د هنر لپاره وي. ځکه د انسان فکري فعاليت خو هر وخت ځانله اول په ماده او ژوند کي مجرا مومي، مگر کله چي دغه لاره تړلې ويني، نو ځانته حتماً نوري مجاري پيدا کوي. د پښتو شعر له منځني دورې څخه په داسي اجتماعي جريان کي نوي عصر ته راووت، او په نولسم قرن کي بيرته له ژوندانه سره مخامخ سو. پښتون قوم د ايشيا يو فعال او ښوربدونکی او نه مړ کېدونکی قوم دئ، دوی هر وخت په تاريخ کي ځانته نوی مجاري موندلي، او د ژوندانه لپاره پوره استعداد او تکړه توب لري. په نولسم قرن کي دوی د استعمار سره سختي ډغري و وهلې، او خپل حياتي او دفاعي استعداد يې ثابت کړ، دوی خپل ژوندانه ته متوجه سول، او د خپلې آزادۍ د ساتني يا بيرته گټني په فکر کي ولوېدل.

د ژوندانه دغه جريان د دوی په ادب کي هم اثر وکړ، او د پخوانو د ادبي هوسونو پر ځای يې خپل ادب ژوندانه ته توجيه کړ، نو ځکه د پښتو نوی ادب د ژوندانه سو او د قديمو صنعتي فن تازيو پر ځای د قومي ژوندون او ازادي خواهۍ او اجتماعي اصلاح او سمون زيات د ادب په هنداره کي ښکاره سول. په نونسم قرن کي د طباعت او صحافت فن هم په پښتونخوا کي رواج وموند. نثر او نظم دواړه خپاره سول، او پښتو د پښتنو له نهضته سره يو ځای د نوي ادب او نوي فکر او نوي ژوند په ډگر کي په وده او پرورښت کښېوته. دلته هوس او خيالبافي خپل ځای واقعيت او فکر ته ورکړ. ليکوال او شاعر دواړه د ژوندانه واقعي مسائلو ته متوجه سول. د لأهوت او آسماني فکر پر ځای د اباسين او خيبر او ارغنداو مناظر ودرېدل، د بڼ او زلف و کاکل پر ځای د قومي ژوندانه خبري د غور وړ سوې. دا تحول په پښتو ادب کي عصر او زمان او د تاريخ جبر قهراً راوست. د پيرمحمد

او شمس الدين پر ځای يې مخلص او الفت ودرول، د رحمان بابا او حميد پر غولي يې اجمل او طوفان ميشته کړل.

دا تحول فکري او عقلي تحول وُ، او مور ويلای سوای، که دا اوښتنه نه وای راغلې، نو به قوم له ژونده مرگ ته تلای، او کوم حرکت چي اوس په پښتنو کي د ژوندانه لپاره ليدل کيږي، د مړه ادب په مردگانيو اسويليو به بدل سوی وای.

ما دمخه و ويل چي زمانې په ادبي تحول کي خپل کار پوره وکړ، او اوسنی شاعر او ليکوال يې د ژوندانه نوو زواياوو ته ملتفت کړ. د مثال په توگه وايم: د چرگ ږغ د پښتنو په کليو او کورو کي اورېدل کيږي، او دغه موضوع له قديمه په شرقي شعر کي داخله سوې ده.

سعدي هم ويلي دي:

ای مرغ سحر! عشق ز پروانه بياموز
کان سوخته را جان شد و او از نيامد

تر سعدي دمخه لا دا رباعي عمر خيام ته منسوبه وه:

داني که سفيده دم خروس سحری
هر لحظ چرا همی کند نو حه گری؟
يعنی که نمودند در آئينه صبح
کز عمر شبی گذشت و تو بی خبری؟

د سهار له چرگه سره د قديمو شاعرانو مخاطبې په عشقي ماحول يا د تنبيه او وعظ په چاپېر کي محصوروي، خو په شلم قرن کي د ژوندانه له تحوله سره دغه مضمون آفريني هم واوښته، او يوه عصري شاعر داسي و ويل:

ای مرغ سحر! بنالهٔ دورا دور
بيهوده مکن تو خويشتن رنجور
زينسان که گرفته خواب غفلت را
بيدار نمی شويم، تا نفخهٔ صور

پښتنو شاعرانو هم پخوا پر دغه موضوع باندې مختلف تعابير پيدا کړي او هر چا د خپل تخيل په چاپېر کې د سهار چرگ ته خطاب کړئ دئ .

پر يوه چا چې شپه يې په خوښي کې سبا کړې وه، د چرگ رغ د ماتم اواز سو، ځکه چې د وصل شپه يې لنډه کړه، نو ده په ډېره غصه داسي و ويل :

د سحر چرگه کومې د غوڅ سه
په ما دې لنډه د وصل شپه کړه
ښايسته ملاله، په ميو مسته وه
چې تا را رغ کړ، دا دې خپه کړه

دا ځلوريځه د خدايرحم اکاخېل کندهاري ده، چې اويا کاله دمخه د کلات په سيوري کې اوسېدئ، خو د دغه عصر يو بل شاعر عيسى آخوندزاده د مرغ سحري له اوازه ځخه داسي لهام اخيستی ؤ، چې : سحري مرغه په خپل آذان کي وايي :

ولاړېږه ! هڅه کړه چې شپه سوه تېره
سپېدې وچاودې انوار يې راخپرېږي
رڼايي د ورځې سوله را برســـېره

د شلم قرن پښتون شاعر اجمل خټک چې د خوشحال د دېرې روڼ ځراغ دئ په خپل يوه شعر کې د ميرې چرگ ته خطاب کوي، مگر دا شعر د عصر هنداره ده، او شاعر د شلم قرن په ژبه چرگ ته گډ دئ، اجمل په دې سندره کې د خپل قوم د محروميت نقشه راکاږي، او د خيال پرستۍ پر ځای واقعيت ته درومي، او خپل اولس ته د واقع بينۍ درس ورکوي. دوی خپل اصلي حال ته ملتفت کوي، او له غروره او تيرو تلو يې د ژوندانه واقعي حالت ته راکاږي. دې چرگ ته خطاب کوي، خو په دې خطاب کي د ژوندانه ډېر پټ، مگر واقعي ځنگونه روښانه

کېږي، او ادب له ژوند سره نښلوي، اجمل خټک د ميرې چرگ ته وايي :

تاته به سحر ښکاري خو پام گوری ماښام نه سي
ته به يې آغاز گڼې خو پام گورئ انجام نه سي
ته به ځه مستی گوري بې وخته را ځوان کړی يې !
ته به چا په باد وپرسولی روان کړې يې !
نو اې د ميرې چرگه !
په ماښام بانکونه مه وايه !

دا منم چې تا سره، ځانگونه ښه درانه سته دي
دا منم چې ستا دوه خاروگان پاخه زاړه سته دي
دا منم چې ستا آواز تر ليري رسيدی سي نن
دا منم چې ستا په کر کره به ځوک غولېدی نه سي

ياد کړه ! دا ځانگونه کوري ستا د الوتو نه دي
ياد کړه ! گوری ستا دا خاروگان د جنگېدو نه دي
ستا دا لوی اواز به گوري تاته مصيبت وي بيا
ستا دا کرکری به دي هم تاته لوی آفت وي بيان

نو اې د ميرې چرگه !
په ماښام بانگونه مه وايه !

دا شعر خو لس کاله پخوا ويل سوئ او د اجمل د غيرت په چيغه کې نشر سوئ دئ او زموږ په پښتو اوسني ادب کې هم اکثره برخه دغسې د ژوند خبري او د عصري ژوند نقاشي او نقادي ده، او دا حرکت په ټولو پښتنو کي مشترک دئ.

په افغانستان کي هم پښتو ادب له پنځوسو کالو ځخه پر دغه خوا روان سويدئ، ملا عبدالباقي افغان کندهاري کاکړ خپل کتاب تبيين

الواجبات په همدغه رنگ د امیر عبدالرحمان په عصر کې شروع کېږي، او د سراج الملة والدین امیر حبیب الله په نام یې ختم کړ، دی وایي:

د ضیاء په نور روښان وم، مقتبس سوم له سراجه
را اخیستی مي قلم دئ، ښېلوم دین لـــه رواجه

په سراجي دوره کي څلوېښت کاله دمخه، دغه د فکر مکتب سراج الاخبار وروزه، د مولوی غلام محی الدین افغان او مولوی صالح محمد او مستغني او سید محسن کندهاري او عبدلهاد پرېشان، ډېر اشعار او آثار د عصر او زمان په رنگ رنگېدلي او پسوللي سوي دي. چي وروسته حاجي ولي محمد مخلص او بېنوا او خادم او الفت او رښتین او زمریالي او جلالي او سلیمي او مجروح او نورو هم خپل ادب ا هنر له ژونده سره ونښلاوه، او اوس موږ ډېر څه داسي پښتو اثار لرو چي د اوسني ژوندانه تجلیات په ښکاره ډول پکښي برېښي.

فضل حق شیدا د دي مکتب یو تکړه استاد دئ، ده دېرش کاله پخوا د دغه ادبي تحول او د ژوندانه د تجماني افکار داسي پېولی او د زماني نوي شان یې په دي ډول ښوولی وو:

زلمیـه پـه وطـن قربانېـدل زده کـړه بـل شـان
د مـرگ چـل دي خطـا دئ مـره کېـدل زده کـړه بـل شـان
چـي مـړ سـې نـو ډېـوې تـه فایـده ورسېده څـه؟
پتنگـه تـه پـه شـمع سـوزېدل زده کـړه بـل شـان
هر څېز چي زوړ سي خوند نه کړي، زړه خندا دي پرېږدي
بلبـل لـه اې گلابـه ! خندېـدل زده کـړه بـل شـان
مـوږ نشـي تـولی جـوړ اثـر درکـي نشـته دئ
اې تـاره ! د ربـاب تـه تنهېـدل زده کـړه بـل شـان
کـه نـه وینـي لـیلا د آزادی نـو سـتا قصـور دئ
ولاړه ده هغـه خـو تـه لیـدل زده کـړه بـل شـان
تـا داغ ونـه وینځلـی سـو، لمـن نـه د غوټیـه
شـبنمه ! پـه گلونـو ورېـدل زده کـړه بـل شـان

تا زخم د لاله د زړه جوړ نکړای سو تر اوسه
ملهمه د شبنم ! ته لگېدل زده کړه بـل شان
دا ولي د ښکاري زړه په تا نه سوزي بلبلي؟
پخپله پنجره کي ژړېدل زده کـړه بل شان

په دې ډلو په پښتو ادب کي د نوي ژوندانه څپې له پنځوسو کالو را په دې خوا په ښکاره لیدلي کېږي، او پښتو ادب له حیاتي تحولاتو سره اوږه پر اوږه روان دئ.

مگر دا حرکت په نوي ډول روزنه او تودونه غواړي، او دا کار د قوم د پوهانو او ادبي ټولنو او ژبنیو مؤسسو دئ چي څنگه نوی ادب په نوي فکر مجهز، د نوي ودي او پرورښت پر خوا روانوي؟

د جرس غوندي فقط خوږول غواړي
یقین وکړه ! هره خوله کي ترانه ده !

په اوسني پښتو شعر کي نوی څرک :

ادب د انساني ژوند یوه ښکلې پدیده ده. نو په هره اندازه چي ژوند سره اوړي، او له یوه حاله بل حال تـه تحول مومي، ادب هم هغسي د اوښتلو تر قانون لاندي په هره زمانه کي نوی رنگ، نوی خوند، نوی طرز او نوي ښکلا پیدا کوي. او دا چي د هري ژبي په ادب کي خاص خاص سبکونه او دورې موجودې وي، او هر دوره خانته خیني خصایص او ټاکلي ټکي لري هم یوه طبیعي خبره ده.

خکه چي هره زمانه د خانه سره نوي نوي تعابیر، او نوي فکرونه، او نوي اندېښنې راوړي. او هرو مرو د ادیب او شاعر فکر پخپل چوکاټ کي اچوي.

د هري ژبي ادب دغه مختلفي دورې لري، او هره دوره یې خانته په خینو خاصو خاصو ټکو له نورو دورو څخه ممتازه وي، او دا د ادب ډېر غښتلی جبر دئ چي ادیب باید پر یوه زاړه عنعنوي ډول پاته نه سي بلکي د زماني له سیره سره پر مخ ولاړ سي.

شعر او شاعري هم د انسان د ژوندانه له تحوله سره هرو مرو اوښتونکې او گرزېدونکې او نوي ډول قبلوونکې ده. د مثال په توگه به د فارسي ادب تحول ته وگورو چې لومړی مرحله او د سامانيانو په دوره کې څنگه وُ؟ او بيا د غزنويانو په دوره کې څنگه سو؟

د رودکي الفاظ، اداء، د کلماتو تلقين، معاني او فکري اړخ بالکل د سنايي يا مولوي څخه بېل دئ. حال دا چې د دوی تر منځ دوه دري قرنه فاصله ده، اما هر قرن پر ژبه او ادب او فکر باندي دوني اثر کړئ دئ چې فرق يې برالا ښکاري او هيڅوک له دې حقيقته سترگې نه سي پټولای. د پښتو شعر هم د اسلامي دورې له ابتداء څخه مختلفې مرحلې تيرې کړي دي، خو دا څلور قرنه د (۹۰۰) ه را په دې خوا ادبي تسلسل لري. او د پير روښان تر ادبي اجتهاد وروسته د خوشحال خان او ختکو ادبي نهضت شروع سوئ وُ، چې دا دئ لمن يې اوس موږ ته رارسيږي. د پښتو نوې دوره او د ژوندانه په حرکت شروع زه د شلمي پېړۍ له ابتداء څخه گڼم.

تر دې دورې دمخه پښتو ادب پر هغې کې تگ کاوه چې قدماء ټاکلې وه، د شعر قالب هغه گڼل کېدئ چې په مدون ادب کې تر خوشحال خان وروسته شاعرانو جوړ کړي وو. په فکري لحاظ هم شاعرانو هغه لار غوره کړې وه، او د پښتو ادب د عشقي او اخلاقي او ديني اشعارو په غولي کې محصور وو.

نوي يعنی څه ؟

کله چې د نوي صنعت صفت پر شعر باندي تطبيق کيږي نو زما په خيال تر دوو مقولو لاندي راتلای سي : اول : د شعر معنوي اړخ او د تخيل چاپېر او هغه څه چې شاعر يې د خپل چاپېر شمزۍ گڼي او د ده د هنر اصل او موضوع وي چې په فرانسوي يې فوند (Fond) بولي. دوهم : د شعر لفظي اړخ او ظاهري چوکاټ چې قدماو به د بلاغت اصول گڼل، او په بديع، عروض او قافيه کي به يې بيانول، او

دغه برخه يې په نوې اصطلاح فورم (Foyme) بولي. د پښتو شعر د شلمي پېړۍ دوره چې شروع کېده د محتوی او موضوع له پلوه يې ډېر نوي عناصر او د عصر او زمان سره برابر معاني او مطالب په ځان کې ومنله او د پښتو شاعرانو په ډله کې موږ تر نيمي زياته برخه داسي شاعران لرو چې د دوی د فکر مدار نوی وُ، دوی د کلاسيکو شاعرانو په ډول ځانونه د زلفو په کمند کې پېچلي، او دتورو څنو په پېچ و خم کې نښتي، او د گل او بلبل سره هموا او د ميو او د جام په دور او تسلسل کې گرفتار نه کړل، بلکې د دغو مکررو او ډېرو استعمال سوو، او پوده سوو مضامينو پر ځای يې ملي دردونه، اجتماعي او سياسي خبري بيان کړې. خو د دوی د شعر او وينا قالب هغه وو چې قدماوو ټاکلی وو. يعنی دوی د عصر او زمانې نوي ترنگونه او زمزمې په هغه قديم رباب کي ورغولې، هغه غزل، او مثنوي او رباعي او نور پخواني قالبونه يې په نوو موادو او افکارو ډک کړل. که د دوی فون نوی وُ، فورم خو يې زوړ وُ نو څکه د دې ډلې په هنر کې کوم ابداعي او تخليقي رنگ نه ښکاري. دوی د تبليغ او تلقين لپاره کومه نوې لاره نکړه جوړه خو بيا هم د زمانې جبر د دوی په فکر او د شعر په محتوی کې ضرور دخل وکړ، او دا هغه زمانه وه چې پښتنو د استعمار ناوړي او کروړي ليدلي وې. او په مشرق کې د آزادۍ ورمه چلېدله. لومړی بين المللي جنگ خلاص سوی وُ، او په ټولو شرقي ملتو کې د آزادۍ جنگونه له استعمار چيانو سره په مختلفو شکلو شروع سوي وو، او په افغانستان کې د استقلال د بيا موندلو مبارزه په کاميابي سره ختمېده.

د دغو شاعرانو څخه چې زموږ په ادبي حرکت کې پيش قدمان دي د مثال په توگه : غلام محی الدين افغان، عبدلهادي پرېشان او محسن کندهاری، سيد حسن او مخلص کندهاری، غلام محمد پوپلزی، سيد راحت او ميان احمدشاه، فضل محمد مخفي، او امير

نواز جليا، او فضل احمد غر، او هلالي نومونه راوړلای سوای. دې ډلي خو په ادبي حرکت کي غټه برخه اخيستې ده. اما له قديمو زولنو او رواياتو څخه يې ځان نه دئ ژغورلی. ډايرکټ او نېغ خپل مقصد ته ورغلي دي او په هنر نمايي او ابداعي مرحله کې پل نه دئ اېښي.

زه دغه ډله نه غندم، او د دوی فکري خدمتونه پر سر او سترګو منم، مګر کله چي د تاريخ ادب په تحليلي او انتقادي مرحلو کي هنري آثار پلټل کيږي. او پر فني معايرو باندي د هر هنري اثر قيمت ټاکل کيږي نو دغسي اشعار له نوي هنري ښکلا څخه تش ګڼل سي، او د زاړه سبک په ډله کي شمېرل کيږي. د مثال په توګه زه د هلالي يو شعر وړاندي کوم چي د مضمون له پلوه نوی او خوږ او مفيد، او د نوی نسل يو ښکلی ارمان دئ خو د اداء او څرګندوني قالب او طرز يې هغسي کلاسيک او زوړ او مستقيم دئ :

ارمان يو

اې پښتنو پوه سئ دی ستاسو نوم نښان يو
خانګي بېلي بېلي دي، دئ ستاسو د ذات شان يو
دا يوسف زيي، خټک، بارک احمدزيي ، مهمند
دا غلجي، شينواری، افريدی دی خاندان يو
سيل نه جدا سوي مرغی لاړه سي د مرګ په خوله
راسئ د مقصود منزل لپاره کړی کاروان يو
لاس يا پښې او سر بللي چا په بنيادم نه دي
بېل بېل اندامونه غونډ سي جوړ سي ترې انسان يو
اې پښتونه خدای لپاره، ولي ته يو نه سولې؟
خدای دئ يو، کعبه يوه ده، او ښکلی قرآن يو
ته که عزت غواړې په دنيا د نور اقوام په شان

وګورئ دا د نوي شعر يو اعجاز دئ، دا بيتونه دېرش کاله پخوا ويل سوي وه، مګر اوس دغه ښکلی ارمان د پښتونستان په نامه عملي مبارزې ته راوتلی دئ، نو تاسي له شاعره بله څه معجزه غواړئ؟

مګر ښاغلو لوستونکو !

دلته زما مقصد د نوي شعر اجتماعي او سياسي موقف نه دئ، بلکه يوازي د هنر ارزښت څېړنه او پلټنه ده، چي دا مقصد به په آينده کي پسي وڅېړم.

په پښتو کي نوی هنري حرکت څنګه شروع سو؟

د افغانستان د استقلال جنګ د ايشيا په دې برخه کي يوه ويښوونکې او خوځوونکې پېښه وه، لکه په ډېرو اجتماعي او سياسي او مدني چارو کي چي تحول راغی، دغسي هم د فکري او ادبي اړخه يوه مثمره او اغېزه ناکه حادثه وه.

د پښتونخوا په ختيزو برخو کي چيري چي د خوشحال او رحمان او شيدا غوندي بلبلانو خواږه ږغونه اروېدل سوي وُ، اوس هم د پښتو شعر نشوونما بيا مونده، او د ادبي تجدد مکتب لومړی پلا هلته وپرانست سو، او دا د پښتونخوا هغه ښکلې سيمه ده چي شيدا په زاړه نامه "بګرام" داسي ستايله :

د بګرام خطه دلکشه
د بهار د خاطر خوښه
سرتريايه رنګ اميز دئ
رنګينه خيال انګېز دئ
په بهار کي يې د ګلو
نارې اورم د بلبلو

د دې ښکلي ادب خيزي سيمي زلمو له اروپايي مترقي ادبه سره اشنايي وموندله، او په پښتو شاعري کي يې نوي افکار، نوي الهامات، او نوي اساليب رواج کړل، د دې ډلي پيشوايان : سيد رسول رسا،

فضل حق شيدا، برق کاکاخېل، سمندر، غني، بيزاري، طوفان، اجمل او سليم غوندي شعراء دي، او دلته مور اوس د دې ښکلي بوستان رنګين ګلونه لکه : الفت، بېنوا، لايق، شپون، رشاد، ريدی، محمود، پسرلی لرو.

نوو شاعرانو د خپل هنر فورم او فون دواړه نوي کړل، او که يې هم کله د پخوانو قوالب او هنري اساليب وساتل په هغو کې يې لاس ووهه، او په نوې ګنه او نوي پسول يې وښکلل، او په دې ډله کي د الفت ابتکار دا وو، چي نثر ته يې کښې مټې د منظوم او پيودلي شعر رنګيني ورکړه، او زه چي د ده منثوري ورې توتې لوله ګمان کوم چي نثر نه دئ، بلکي د يوه خواږه او پيودلي کلام په خبر خوند کوي.

د (رسا) د بېلتانه سندره دېرش کاله پخوا ويلې سوې ده، خو هم يې موضوع نوې شانتي ده، او هم يې اداء نوې ده :

د اوښکو سترګي خون فوارې وې
ګرد و غبار وې، توري ايرې وې
په تندر سوي، سرې ارې وې

رېږې رېږې وی، او تر او تر وی
يو چي په غېږ مي ښکلی دلبر وی

بيدياوي ، ترې هولناکي غرونه
تاوده بادونه سوي رېګونه
ناست په غرمو کې، سره وي ډاګونه

شوندې مي وچي، سوی ځيګر وی
يو چي په غېږ مې ښکلی دلبر وی

په پای کي دا شاعرانه آرزو د ژوندانه او د مينې په خطرناکو مناظرو کي داسي پای ته رسوي :

د مرګ سلګی مي ورو ورو راماتي
خولې راماتي، ساه رانه پاتي
رانه وې پاتي دنيا ميراتي
ژبه مي بنده لاړ مي نظر وی
يو چي په غېږ مي ښکلی دلبر وی
لحد کي پروت وی، زېر مخ کفن کي
د ژوندون ساه مي، نه وی بدن کي
دردمنده زړه مي خاموشه تن کي
مرګ مي په ژوند وی، کاش چي خبر وی
سرته ولاړ مي، ښکلی دلبر وی

په دې ادبي تحول او تجدد کي د سيد رسول رسا د خيبر له خوا ماښام، د شيدا د ماښام سپوږمی، د برق د زړه توکری، د سمندر ارمان دئ زلميتوبه، او د اله پر څوکه ناست يم، د بيزاري سترګی له دنيا نه يم، د يادولو وړ دي.

د برق کاکاخېل د زړه توکری، داسي يوه ټوټه ده، د قالب او فورم له مخي آهنګي او مستي او طنان وزن هم لري. او محتوی يې هم د احساساتو په تصوير کي بده نه ده او يو څو توکری يې دا دي :

غر په لوري په ګلزار
بهار راغی په يو وار
تول وطن سو لاله زار
بلبلان په چغار سر
بوراګان اوتر اوتر
نوی شان دئ په دنيا
غر په سمه په بيه يا
نن چي تول عالم مسرور
ځيني سم، ځيني مخمور
دا يو زه يمه مجبور

په زړګي مي دم په دم
غلبه ده د تورتم
آشنايان رانه ټول ځي
نوی غم راته راځي

دلته شاعر تول او وزن او آهنګ هم ساتلی، او نوی قالب يې هم اختراع کړيدئ. د سمندر ارمان دئ زلميتوبه ! هم دغسي موزونه او پېودلې ټوټه ده . دی وايي :

آرمان دئ زلميتوبه !

په تېرېدو وې چي راپاڅېدم له خوبه
آرمان دئ زلميتوبه !

چي را په خود سوم مازديګر وُ
په پرېوتو کي زېړی نمر وُ
دغه د توري شپې خبر وُ
بېغمه خوب د غم بستر وُ

چي مي تر غوږ سولو آواز د نی له چوبه
آرمان دئ زلميتوبه !

وروستي سي پاته چي ويده سي
په حرکت باندي کړه وړه سي
ديدن په ټپو سترګو نه سي
پرونۍ ورځ به بيا رانه سي

که مي سيلاب جوړ سي د اوښکو څڅوبه
آرمان دئ زلميتوبه !

د سمندر بله ټوټه شعر د الم په څوکه دوه دېرش کاله پخوا جوړه سوې ده، چي د شاعر د نوي قالب جوړولو او موزوني، او مضمون آفرينۍ ښکاره دليل دئ د منظر نګارۍ کمال دئ، د لوړ تخيل معراج دئ، او نتيجه يې يوه محکوم قوم ته ډېره مفيده او مثبته ده، او تر اوسه لا هم د محکومو او مظلومو پښتونستانيانو پر حال صدق مومي، د دې نوي شعري ټوټې آغاز داسي دئ :

لکه والوزي له شوقه   آسمانونو ته کوتره !
چورلنډېخوري په فضا کي   کوزه ګوري ګرزي بره
مرغ دل مي په دئ خوشحاله   سيل کوي د غره له سره
د دنيا له درد و غمه   دا ساعت دئ ناخبره
د الم په څوکه ناست يم   زه له ټول جهانه پورته

په دې آسماني سير او جګوالي کي چي د شاعر تخيل ډېر لوړ الوتنګ کوي، او خپل ټول مناظر په اوږده بيان او مهارت تصوير کوي، او د منظر نګارۍ اوج ته رسيږي، نابېره ځانته ملتفت کيږي چي زه خو مريی يم، او پردو ته په سلام ولاړ يم، نو دا ټوله خيالي اعتلا او لوړېدنه د ځان غولونه ده، وايي :

د الم په څوکه پورته   هوش مي راغی چي غلام يم
په تندي مي لاس تړلی   شپه او روځي په سلام يم
دا ټېپونه په درياب کي   که وهم ماهی د دام يم
په دنيا کي پست ترينه   لکه خس د راه عام يم
د الم په څوکه ناست يم   زه له ټول جهان نه پورته

د پښتونستان په متجددو شاعرانو کي چي د خپل زړه درد، او سوځنده احساس په ډېر ادبي قدرت ښکاره کولای سي، او د خونين زړه ټوټې د شعر په پاړکيو کي نغښتلای سي، بېزاري دئ. نه پوهېږم چي دا تکړه او خوږمن شاعر څوک وُ؟ دی لږ پېژندل سويدئ، خو دېرش کاله پخوا د پېښور د خيبر په مجله کي د دې مقتدر او متجدد

ويونكي ويناوي خپرېدې، چې ما يې هغه وخت د پښتو شعر په تاريخچه كې نوم او آثار ليكلي وه. دا شاعر كاملاً پسيمسټ او بدبين ښكاري خو په وينا كې قدرت او مهارت او طراوت او جدت سته، او لكه د فارسي كرماني د آرمانجن زړه د اورنيو احساساتو ترجماني ښه كولاى سي. (ستړى له دنيا نه ، يم) د ده يوه ډېره د آرمانه او احساسه ډكه ټوټه داسي ده :

مه راوړه ساړه لاسونه ستړى له هر چا نه يم — ستړى له دنيا نه ، يم
اې د صبحدم نسيمه ! ما سره نخرې مه كوه — ټوكي مسخرې مه كوه !
خوښ يوازي ځانته د سرو گلو د بستانه يم — ستړى له دنيا نه ، يم
ځو به غروي مطربه ! خوږ سرود په زير و بم — لا مي زياتوې ته غم
ستړى د فراق د سرودونو نه بې شانه يم — ستړى له دنيا نه ، يم
اې د آسمان ستورو ! ولي بد بد راله گورئ نن — ډېر له قهره ښورې نن
ځاى په زمكه نسته ځما ، ليري له آسمانه يم — ستړى له دنيا نه ، يم
اې ښايسته سپوږمۍ ! په سر مي ولي غمازي كوې — لا مي دلسوزي كوې
زه دغم لمبو وژلى تول ستى سوزانه يم — ستړى له دنيا نه ، يم
اې د يار د مخ جلوې ! چي بيا جلوه نما نه سې ! — بيا عكس نما نه سې
پرېږده چي جل بل ستى لمبو كي د هجرانه يم — ستړى له دنيا نه ، يم
نور دي زه پاللى نسم، چوه زړگيه چوې كه ته — مره زړگيه مرې كه ته !
بس كړه ځان كړه صبر زه موړ سوئ له جانانه يم — ستړى له دنيا نه ، يم
اې د يار بې مثلو، دل آزارو، دلربا ستركو ! — نورو د آشنا ستركو !
روى د رب دئ ، نور په قهر مه گورئ پښېمانه يم ! — ستړى له دنيا نه ، يم
روى د رب دئ، اې رقيبه ! ما پوري خندا مه كوه ! — لافي د آشنا مه كوه !
يار دي ستا نصيب سي زه بېل سوئ له جانانه يم — ستړى له دنيا نه ، يم

تر دې ځايه ما د لري پښتونخوا د نورو شاعرانو د هنري تخليقاتو ځو نمونې در وړاندي كړې، او تاسي گورئ چي دا شاعران د شعر په نوو قالبونو كي خپل افكار او د زړه دردونه توي، د دوى د فورماليزم تخليقي احساس هغوني نوى دئ، لكه د فكري لهام اخيستلو او محتوى مواد چي يې په نوي ډول او سينگار سره اوډلي

دي. اما دا ډله په دواړو خواوو كي بيا هم معتدله ښكاري، په دوى كي د تحول افراطي ميل نسته، د شعر د ټوټو يو له بله تناسب او توازن ساتي، او ښيخي ځانونه له قالبه نه باسي او ښايي چي د نوى شعر ځيني افراطي لېوالان دغسي اشعار اصلاً نوي هم ونه گڼي، مگر زه يې د نوي شعر طليعه بولم. ځكه چي نوى شاعر د فورم په ټاكلو او جوړولو كي آزادي او په ژبه كي نوي تعابير او تراكيب هم پيدا كولاى سي.

اجمل خټک :

د لري پښتونخوا په نوي ډله كي يو ډېر ځلاند ستوري، او د لوړي قريحي خاوند اجمل خټک دئ. د ده د فكر برښناوي د پښتنو كوډغلي روښانه كوي، د خټكو د عالي استعداد، او رانه محيطه او د اكوړې د تاريخي پلوشو رڼاوي او ځلاوي اوسني عصر ته رارسوي. زه چي به كله د لنډي سين پر غاړه د كابل د رود خپاندو نځاوو ته په پسرلي ناست وم او د اكوړې منظر به ښكاره كېدئ، نو ماته به د خوشحالخان نغمي د شيدا او هجري سوځوونكي كريږي، او د اجمل د دردناكو رغونو انگازې نسيم راوړې او ما به په اكوړه كي د خوشحال له خنگه سره اجمل ليدئ، چي په شلم قرن كي په عصري رنگ او نوي ځلا د اكوړې پر كنډوالو برېښېدئ.

دى خپل اشعار " د ژوبل احساس يو ځو خړيكي، د زخمي غيرت يو ځو غور رنگونه د سرې ويني يو ځو ترم څاڅكي، د اولسي جونگړيو ځو شنه اسويلي، د غاوره اقتدار يو ځوړندى لتي" بولي.

خو زه اجمل د پښتنو د زړو ارمانو ممثل، د دوى د مړو او ځپلو غورزنگونو ژوندى كوونكى، او د پښتني ټولني د اجتماعي روح او احساس پېژندوى گڼم، دى په نوې ژبه او نوي ډول د قوم مړ احساس راخوځوي. د خوشحال خان د كهاله د ادبي رواياتو حامل دئ. د

خوشحال خان جاويدانه نغمه اوس د پښتونخوا په فضا کې د اجمل په رباب انګازې اچوي، دی وايي :

د خوشحال له خاوري پورته يوه نغمه يم
بل مشال په اباسين او تاتره يم
سرى ! يوه سوې؟ د غيرت چيغه سور اور وم
چي تا ځومره رانغړدلم سره لمبه سوم

د غيرت چيغه، د اجمل د ابتکاري ادب او ابداع ډېره ښه پلوشه ده. دی ځپانده روح لري. او د هر استعماري تونګ مخالف دئ. که مونږ د پښتونستان په پښتنو کې اروا د زوايااوو ترجمان وغواړو، بايد اجمل يې بهترين پوهاند، و خرګندوي وبولو. اجمل وايي، او ځنګه ښه وايي :

ملګرو ! تش په لوګيدو ونه سوه
ځئ چي لمبه سو، دا خپل ځان وسوځو
د نوي ګل د خسماني لپاره
دا زوړ خورلئ ګلستان وسوځو

په سياست کې خو اجمل د پاکستاني استعماره سره جنګيږي، او دا وروست نظام ورانوي، مګر د هنر د نوي ګل د خسماني او پرورښت لپاره هم ښايي چې زاړه او وراسته اساليب وغورځوي. د اجمل په چيغه کي ځيني د نوي ادب شهکارونه هم سته. چي د اوسني ادب د وياړ شمله ده. د شهيدانو د ويني فرياد، د زلمي سندره، احتجاج، چرګ ته، بين مار ته، ګوجر، جنت، زلمي شاعر ته، د زماني باد ته، پېغله ـ داسي هنري شهکارونه دي چي د شاعر د غورځنده زړه ځخه راوتلي اوازونه دي. د هنر د جمال، د وينا، د ښکلا د احساس د تلاطم، او د يوه مواج روح مظاهر دي او هر کله چي د پښتو د اوسني شعر او هنر خبري کيږي، نو د اجمل دا آثار يې په سر کي دريږي.

په يوه مسته نغمه کي د خيبر د شپېلۍ رغوونکي سره داسي خبري اتري کوي، د زړه اور او طوفاني احساس داسي پکښي ځايوي، چي د پښتونستان مجاهد ملت ته د ژوندانه رغ دئ :

ستاد سوز و ساز پردو کي
سرې لمبي دې را خورې کړې
ستا سوري سوري کوګل کي
ځو نغمې دې راخورې کړې
دا سره سره فضا دي
په نغمو لمبه ـ لمبه کړه
دا اوده ـ اوده دنيا دي
په دې بين نغمه ـ نغمه کړه
په دې چپه چپايي کي
غلبلې اودې پرتې دي
د دې ترو په ځولۍ کي
زلزلې اودې پرتي دي

په دې بين دې ګوتي کېده !
دغه غرونه په ګډا کړه
د خيبر د سر دپاسه
تندرونه په ګډا کړه
راسه پورته يوه تپه کړه
له دې سوي ـ سوي غره
اې بين ماره د خيبر !
اې شپونکيه د تور غره
راسه پوک وهه دا بين دي !

په دې بين کي راته واوره
يوه داسي ګرمه لوبه

چي اوده زړونه راويښ كړي
له دې ډيره غرقه خوبه
لېونی اتڼ شروع كړي
ورته كاني بوتي ژاړي
په گډا سي په نڅا سي
غرونه ـ غرونه، غاړي ـ غاړي
د دې بين له سوي سازه
سره بڅري رابهر سي
د سړيويني رگونه
دلته بيا په گډا سر سي
د دې ترو د رغو نه
بيا مستياني راپيداسي
د واورينو سر درو نه
بيا بجلياني را پيدا سي
لړزنده سي په دې ساندو !!
هر خبر او ناخبره !
اې شپونكيه د خيبره !
اې بين ماره د تور غره !

راسه پوک وهه دا بين دي

د سندري په پای کي وايي :

د دې تولو سوو زړو نه
شين لوگی پكښي لمبه كړه
گني اور د غيرت واخله
دا خيبر پكښي لمبه كړه
بين ته داسي پوكي وركړه
يو كړه لوړي او ژوري

په يو تار دې زړونه گډ كړه
كه نړېدې وي او كه لړي
دغه شاړي ـ شاړي كندي
تول خوږه ـ خوږه نغمه كړه
دغه جاړي ـ جاړي غر دي
يو پسته ـ پسته ورمه كړه
د آواز سره دې تاو كړه
د تنكو زلمو روحونه
د نغمو سره دې گډ كړه
د نوخيزو قدمونه
پر دې تولي تار په تار كړه
كه خوى لر وي او بر وه
اې بين ماره د خيبره !
اې شپونكيه د خيبره !

راسه پوک وهه دا بين دي

پښتو نوی شعر په افغانستان کي :

په افغانستان كي د استقلال له غورځنگه سره د ژوندانه نوی تحول په ښه توگه ليدل كيږي، د دې نوي حركت تاداو تقريباً يو قرن پخوا د مرحوم امير شېر علي خان له زماني څخه د ستر سياسي مفكر سيد جمال الدين افغاني په ظهور، او په بالاحصار كي د نوي مكتب په تاسيس، او د شمس النهار په تنكيو پلوشو په خپرېدنگ ايښود سوئ وُ، خو دوهم جنگ، او د استعمار هولناكي څپو دا ملي حركت د فكري خوا څخه پر ځاى ودراوه، او زموږ ملت له استعمار سره په خونينه مبارزه لاس پوري كړ، او تقريباً نيم قرن وروسته چي كامل سياسي استقلال بيا مونده سو، نو هغه فكري تجلاوي بيا زموږ د وطن پر كوډغلو چي له استعمار سره په اول او دوهم جنگ كي بالكل

ورانې سوې وې، بيا وخلېدې. موږ استقلال وگاټه، خو پنځوس کاله له فکري پرورښته او له نوي پيشرفته څخه تر شا پاته سوو. په اول او دوهم جنگ کې زموږ ملت دا ثابته کړه، چې موږ دا وطن ساتلی سو، او د خپل ملي موجوديت لپاره د دنيا له قويترين او غښتلي سازمانه سره هم ډغري وهلای سو. او په هر حال کې خپل مرکزيت خوندي کوو.

مگر يو قوم چې د خپلې خاورې او خپل ملي موجوديت په دفاع کې يو قرن توره په لاس پر ډگر ولاړ وي، او په سرو وينو کې رغړي، هغه خو د فکر او ادب، او علم او پوهنې، روزنې ته ابداً فرصت نه مومي.

په پښتو ادب کې د شعر په شکل، نوي افکار، او نوي محتويات په زړه فورم او ډول، موږ لومړی پلا په سراج الاخبار کې وينو، چې عبدالعلي مستغني، او غلام محی الدين افغان او پرېشان او مولوي صالح محمد او ملا محمد افغاني، نويس ځيني اشعار نشر کړي دي په دغو ادبي ټوټو کې د وطن خواهي نوی احساس، د افغانيت او مليت نوی فکر، او د عصري تجدد نوی حرکت ښکاري. او دغه افکار وه چې د استقلال د نهضت لپاره يې ډېره ښه زمينه برابره کړه.

زما ښه په يا دي، چې د استقلال تر جنگ درې څلور کاله دمخه ښاغلي پرېشان (اوسني داوي) د بلبل گرفتار مسدس په فارسي ژبه نظم کړ، او د استقلال لپاره يې د خپل ملت آمال د يوه گرفتار بلبل په ژبه تصوير کړل. او عين دغه ادبي ټوټه مرحوم مولوي صالح محمد په پښتو نظم کړه. دې دواړو ادبي ټوټو پر باسواده طبقه باندې داسي اثر وکړ، چې د بلبل گرفتار منظومه به په کندهار کې له سراج الاخباره څخه ښځو هم لوسته. هغه وخت زه کوچنی وم، خط مې نه سوای لوستلای، مگر دغه ادبي سندره مې اورېدلې وه، چې ښځو به په پښتو لوستله، خو سترگې به له اوښکو ډکې وې، ساړه اسويلي به له

سينو څخه راختل، اما د وطن د آزادۍ قدر په دغو مجلسو کې پېژندلی ؤ.

په دغه وخت کې ځيني نور پښتانه شاعران هم وو، چې د دوی آثار په سراج الاخبار کې نسته، مگر نوي افکار، او د وطن مينه، او ملي درد لري، لکه د کندهار سيد محسن آغا، او ملا عبدالباقي افغان، چې خپل پښتو کتاب يې په تقريباً پنځه زره بيته کې د امير حبيب الله خان په نامه اهداء کړيدئ او ډېري اصلاحي او انتقادي او ملي برخې لري.

د وزن او ظاهري فورم په لحاظ خو د دغو شاعرانو په آثارو کې کوم نوی توب نه ښکاري، مگر په فکري لحاظ يې مضامين نوي دي، له نوي ژوندانه څخه رغېږي، ملي دردونه بيانوي، او غواړي چې شعر د ژوندانه سره ونښلوي، او په دې لاره کې موفق هم دي، ځکه چې هم د دغې مقبوله سعيه او نېکمرغه فکري حرکت ؤ، چې د استقلال د بيا موندلو هنگامه يې توده کړه، او موږ کورټ د دوی دغه ادبي جهاد او زيار نه هېروو، او هم د دوی دغه فکري سلسله ده، چې په اوسني نسل پوري نښلي.

د استقلال تر بيا موندلو وروسته، موږ ډېر شاعران لرو، چې په فکري لحاظ نوي، او د فورم له خوا زاړه دي. مگر په دغه ډله کې مرحوم حاجي ولي محمد مخلص د خاص امتياز خاوند دئ. دي سړي په کندهار د پښتو شعر نوی مکتب پرانست، ډېر اصلاحي او انتقادي اشعار يې و ويل. خو ده ځان د پخواني مکتب په قيد او وزن پوري پوره مقيد نه کړ. خپل افکار يې په داسي قالبونو کې واچول چې د عوامي ادب له اوزانو څخه اقتباس سوي وه.

مخلص د عصر او زمان سره ځيني تعابير او نوي استعارات هم وموندل، چې د ده شعر ته يې عوامي رنگ هم ورکړ، مثلاً په بين المللي لومړي جنگ کې چې عثماني ترکانو د اروپا حکومتونو ته د

المان په طرفداري د جنګ اعلان وکړ، مخلص له دغې واقعې څخه په عشقي دنيا کې لهام واخيست، او داسې تعبير يې ځنې جوړ کړ :

تورکان سترګو دې بيا ماته اعلان کړئ د جنګ
- مژګان دې زما و قتل ته ولاړ تيار يکرنـــــګ

په دغه ډله کې مرحوم سيد حسين سيد، او رحمت الله پوپلزی، او ملا جانان کاکړ، او خواجه محمد زهير، هم د يادولو وړ دي، ځکه چې د دوی اشعار هم اصلاحي او وطني رنګ لري. او مسلسلاً ما څو کاله په طلوع افغان کې خپاره کړي دي.

د اعليحضرت محمد نادرشاه غازي تر دورې وروسته چې د پښتو ادب کوم انکشاف او پرمختګ موندلی دئ، دا تنکی نهال يې ښه روزلی دئ. پښتو ادبي انجمن او اوسنۍ پښتو ټولنه د پښتو شعر او ادب روزنتون سو، او په هغه دوره کې موږ لکه : امين الله زمريالی، غلام جيلاني جلالي، قيام الدين خادم، صديق الله رښتين، عبدالرؤف بېنوا، ګل پاچا الفت، عبدالشکور رشاد، او محمد ارسلان سليمي غونډي شاعران لرو. چې په فکري لحاظ خو بالکل نوي دي، اما د فورم له پلوه د دوی په ځينو آثارو کې د نوي توب څرکونه وينو.

د پښتو ادب په تاريخ کې دغه درنه ډله د پخواني کلاسيک مکتب او نوي مکتب تر منځ د منځګړو حيثيت لري. دوی د ګذشتګانو د ادبي رواياتو حامل دي. او هغه زوړ ادبي ميراث يې نوي نسل ته رانقل کړيدئ. او د پښتو ادب تاريخ هيڅکله د دوی مشکوره سعيه نه هېروي. دوی د خپل عصر او زمان سره مطابق په پښتو شعر کې نوي افکار داخل کړل. دوی نوی نسل له وطني او ملي حقايقو سره آشنا کړ دوی د پښتو شعر تنکی نهال وپاله. په ادبي رواياتو کې چې کومه وظيفه د دوی پر غاړه وه، هغه يې په لکه غاړه اجراء کړه، او د پېش قدمۍ عالي مقام يې وګاټه. مګر د زماني سير خو نه دريږي، او په کايناتو کې د تجدد او تحول قوي لاس خپل کار کوي. او د بشر

فکري کاروان هر وخت روان ښکاري، نو که اوس د نوي نسل زلمي ځانته د نوي شعر نوې دنيا جوړوي، دوی هم په هغه اندازه حق لري لکه دېرش کاله پخوا چې موږ ځانونه له پخواني فکري جريانه څخه وايستل او په پښتو شعر کې مو اصلاحي او انتقادي او عصري مواد داخل کړل.

يو مثال : پنځوس کاله پخوا زمانه در په ياد کئ ! هغه وخت چا پښتو شعر نه وايه، او که به څوک په دې فکر کې وو، هغه به د خوشحال او رحمان پيروي کوله، د تورو زلفو په شکنج کې به نښتی او د باڼو په غشي به ژوبل وو، د شعر موضوع او محتوی يو زر کاله دغسې راغلې وه، او خلق هم پر دغه لار تلل، يو وار نابېره غلام محی الدين افغان د شعر مجراء بدله کړه، او په (۱۳۳۳ هـ . ق) يې په سراج الاخبار کې د کوم خيالي محبوب د اوږدو زلفو او ښکلي مخ او هلال آبرو د ستايني پر ځای د وطن په حقيقي دلبر پوري داسې سندره ووېله :

زړه زما ډک دئ له ميني د وطـــــن
خپل وطن ماته عزيز دئ تر خپـــــل تن
هر يو ګل مې د وطن پر ما ډېر ګران دئ
تر کشميره، تر پاريسه، تر لـــــــندن

دا موضوع اوس موږ ته نوې نه ښکاري، او ښايي چې ډېر زلمي يې د بيان يو مبتذل او فرسوده طرز وبولي، او له فکري پلوه يې هم خوښ نه کړي، مګر په هغه وخت کې بالکل نوې وه، او ښايي چې شاعر به د پخواني خيال او د زاړه مکتب پيروانو ډېر غندلی وي چې ولې د رحمان بابا لاهوتي فکر، په داسې زميني موضوع تبديلوي؟

نو که موږ په هغه وخت کې مرحوم افغان د دغه نوي فکر په راوړلو نه پر کوو، بلکې د نوي عصر په فکري تحول کې دی د پيش قدمانو په ډله کې دروو، ښايي چې د اوسني عصر نوي شاعر ته هم دغه حق ورکو.

تر پنځه ویشت کلن سیر وروسته :

ما دمخه و ویل چې په پښتو شعر کې د فکري تحول نوې دوره له (۱۳۱۰) شمسي کال څخه شروع سوې وه، او دا د یوه قرن څلورمه برخه تر ۱۳۳۵ ش پورې زه د منځګړو دوره ګڼم ځکه چې دغه دوره د پښتو د کلاسیک شعراو نوي غورځنګ تر مینځ د یوې منځنۍ دورې حیثیت لري.

په دې دوره کې د پښتو شعر فورم او قالب هغه د خوشحال او رحمان او د دوی د ملګرو په څېر وُ. خو فکر یې نوی وُ. د شعر محتوی اوښتې وه. وګورئ ! پیرمحمد کاکړ د ښلتانه سندره په داسې قالب کې اچولې وه :

هجران انبار کړه په ما غمونه
ضعیف نحیف سوم په تن زبونه
اور مې بیا بل سو د زړه په خونه
ګهی ژړا کړم، ګهی آهونه

ښاغلي الفت په همدغه پخواني قالب کې نوی فکر ځای کړئ، او وې ویل :

ګرانه وطنه ! څومره زیبا یې !
جنت د ځمکې، زړه د دنیا یې !
ښاغلی تاج ته، د ایشیا یې !
ور د ستاینلو ته په رښتیا یې !
لعل و ګوهر سته ستا بدخشان کې
تمدن خور سو، ستا په جهان کې

پنځه ویشت کاله پښتو شعر د پخواني فورمالیزم په غولي کې خالیوځي وکړې. او د منځګړو تر ډلې وروسته په دې وروستیو پنځو شپږو کلو کې یوه زلمې ډله شاعران راووتل چې د دوی په فکري خوا کې له منځګړو سره لږ و ډېر مشترک دي. خو د شعر فورم او قالب

او تعابیر او د اداء طرز یې نوی ښکاري. له دې ډلې څخه ښاغلی سلیمان لایق د خاص استعداد او ادبي ذوق خاوند دئ. او د ده نوی کلام د پښتو شعر د نوي غورځنګ شمله ده. هم فکري ښکلا لري، او هم د فورم او آهنګ په ایجاد کې ګړندي ښکاري. لایق لکه نوی زلمی چې دئ افکار یې هم زلمي دي، کوم هیجان، کوم تلاطم او غورځنګ او نڅا چې د ده په اشعارو کې د اورینو احساساتو سره ښکاري، د ده د شعر او نوي فورم او آهنګه سره اوږه پر اوږه ځي. او زه داسي ګمان کوم چې د آرامو زړو او مړاو احساساتو خاوندان به هم له خپله شعره سره خوځوي، او په خپله شعري نڅا کې یې له ځانه سره ملګري کوي.

دلته به زه د نمونې په توګه د ده یو پیغام راوړم. وګورئ څوني څپان، او څوني متلاطم او څوني تود دئ، دی وایي :

تېر به سي کلونه مګر نه به سي
زما دغه رنګیني ترانې هیري
محوه به سي ګور زما
کلی زما کور زما
مړ به نه سي اور زما
تل به زه رغېږمه شعرونو کې له کامه سره

دا د بیدارۍ او ناپوهۍ څپې
زما هنر او زما مینه غرقوی نه سي
تل به د افغان بچې
پورته د بامیان بچې
ښکته د سیستان بچې
لولي زما سندري له آغاز او له انجامه سره

زما ولس به يو سي هيوادونو ته
زما د تراني ښکلي رنګين ګلان
تل به د پښتو ژبه
دا د لويو غرو ژبه
دغه د درنو ژبه
ساتي زما شعر له فکرونو او مرامه سره

د شعر په پای کي لايق د زلمي تابه تودې هيلي د خپل هنر د ښکلا لپاره رابولي. د ده يقين دئ چي دا هنر نه مره کېدونکي او جاويدانه او پايېدونکي پديده ده. او هرو مرو به دا رغ د فضا په تېږېدونکي څپه کي آيندګانو ته رسيږي. او خپل اثر به کوي، او وايي :

اې زما د ځواني تودو هيلو !
ننوزئ د شعر ابدي کور ته !
يوسئ ولولي زما
پټې زلزلي زما
اوښکي قافلي زما
وروسته زمانو ته د دې عصر له پيغامه سره

بېنوا خو ما د منځګړو په ډله کي شمار کړ خو دی کله په نوی اتڼ هم کښېوزي او د فورم او فون په لحاظ نوی شعر هم وايي. د ده يوه خوږه او د شعر ښکلي ټوټه په خپله د دغه تجدد او نوي توب حکايت کوي، او د زماني نوی رنګ او نوی خبر راښيي. دی وايي :

نسيم و وې د ګل غوږ کي :
بدل سو د ياراني رنګ
غلی شانته انقلاب دئ
بدلوي د زماني رنګ
ورسره نوي رنګونه
رنګا رنګ تحولونه

کړي سمسور به راغ راغونه
موسم بل دئ هم بل سوئ
د بلبل د تراني رنګ
درې ورې زوړ رباب دئ
زړو مطرب خانه خراب دئ
زوړ آهنګ د روح عذاب دئ
نوی ساز نوی آواز دئ
هم سو نوی د نغمي رنګ

هنر تل له صفا او سپېڅلتوبه سره مل وي. د ښکلا سره تړول وي، او هر څوني چي دغه سپېڅلتی او ښکلا ولري هغومره يې فني ارزښت زياتيږي، نو هنرمن تل په څيرو سترګو د زماني کرغېړنو ته هم ګوري، او نه غواړي چي د هنر ښکلي او ځلانده څېره په خېنو تورکنو آلوده او ککړه سي. بېنوا د نوي نسل توجه دې نکتې ته هم راګرځوي، او وايي :

طلايي جام کي د دور
شراب زهر دي په دور
نوشېدل يې غواړي غرور
ای سرمست زلميه پام کړه !
بل راز سو د ميخاني رنګ

په دې ډول په پښتو شعر کي زموږ د نوي شاعر کار ډېر نوی دئ. او دا ښکاره ده چي نوی شاعر خپل پراخوالی او نضج ته نه دئ رسېدلئ. او دا يې د صباوت او کوچني توب دوره ده مګر د کانټ په قول د هر هنر ايجاد د هنرمن په ظريف استعداد پوري اړه لري. او انساني دماغ د نوي روش او نوي لاري د پيدا کولو يو خارق العاده استعداد هم لري. نو که زموږ زلمي شاعران او د نوي طرز لېوالان په آينده کي د فورم او فون په لحاظ د نوي شعر نوزاد وړونکي په ښه

ډول وروزي گمان کېږي چې پښتو به په ادب کې د نوي هنر له پلوه هم یوه غني ژبه سي. د اوسني پښتو نوي شعر د تنکي بڼ یو بل غوړېدلی گل فاراني دئ. دی په فارسي کې هم د دغه مکتب له پیروانو څخه دئ په پښتو خو لږ شعر وايي، اما هغه لږ یې هم ښه ښکاري. فاراني په نوي مکتب کې د فورم په لحاظ پخواني اصالیب نه هېروي، او د وزن او حتی قافیې په ساتلو کې محتاط او متوسط ښکاري. د ده یوه ټوټه شعر د غرو غروب نومېږي خو زه یې د نتیجې له پلوه عنوان د تېر یادونه ږدم. په دې پارکې کې شاعر د پښتني عوامي ژوند مناظر پیش کوي. او بیان یې هم خوږ دئ، د فکري جولان ساحه یې بالکل وگړنی. ده او د فون په لحاظ هم دا ټوټه بې ارزښته نه ده، دی وايي :

اسپینو دنگو غرونو شاته
زیړې لمر ورو ـ ورو پټیږي
څما هېر او مړه یادونه
بیا مې زړه کې ژوندي کېږي

مازیگر ورمه چلیږي
ړیوي وحشي گلونه
سردرو کې انگازه کړي
د زړو شپنو ږغونه

د کږدۍ مېرمنې پیایي
سیرلکي په شنو وښو کې
یو کمکی ماشوم ویده دئ
کېږدۍ لاندې په څانگو کې

د نښترو گڼ ځنگله کې
گډونکي سندري وايي
صحرايي ښايسته پېغله
يو جونگی اوبو ته بيايي

د نښترو څانگي باندي
ځنگلي مرغان چغېږي
د تور تم راتگ نږدې دئ
گوندي دوی ورنه ډاريږي

د شفق وروستی وړانگي
مچوي اوچت ښاخونه
زه لا هسې چرت کې ناست يم
زوروي مې تېر يادونه

د همدغه نوي مکتب يو بل شاگرد شپون دئ، دا زلمی هم د نوي فکر استعداد لري، او د خپل فکر د ښکاره کولو لپاره د بيان نوې لاره پيدا کوي. د ده نظر د نوي شعر په شاوخوا کې د يوې نوي شعري ټوټې څخه ښکاري چې همزولي شاعر ته خطاب کوي او داسي وايي :

ته د دنيا د کاروانو جرس
د تمدن د قافلو زنځير
ستا له تېز بينو سترگو ډډه کوي
د هندوکش د آسمانونو کجير

هو ! ته شاعر يې، قلم سم چلوه !

چې يې د چا د لاس رانجه خوړلې
د هغو ږغ ستا له ستوني راځي
چې په کړاو په بېکسۍ کې ومري
دا ستا قلم يې جنازې پسې ځي
چې يې چاره په سينه ننه وځي
ستا له قلمه ورته آخ وځي
هو ! ته شاعر يې، قلم سم چلوه !

شپون نوى شاعر، د نوي دنيا جوړونکى، او د نوي فکري تحول ښکاره کوونکى، او د سبا پر ژوندانه يو مؤثر عامل گڼي، او د همزولي شاعر د خطاب په پاى کي وايي :

د ژوند د ذوق پاکه هنداره ته يې
ته چې خندا کوې دنيا خاندي
ته نو چې خاندې ربتينى خانده !
که نه تاريخ به بيا پر تا خاندي
ستا د هرې اوښکې په اثر
يو زر گلونه په سبا خاندي
هو ! ته شاعر يې، قلم سم چلوه !

د نوي شاعر د فکر يوازنۍ جولانگاه د خپل وطن ځمکه ده، دى که څه وايي، نو له خپله ژونده وايي د وطن له هرې پرښې او بوټي څخه د مينې لهام اخلي. د شپون د کوکچې سيند، يوه داسي سندره ده چي د نوي شعر د دغه مزيت نمايندگي ښه کوي. او دا وطن جنت ورته بريښي دى وايي :

کوکچه زما د آرزوگان د اسرو سيند دئ
چي څاڅکي څاڅکي د پامير له سپينو ځوکو رغړي

په هر يو څاڅکي کي د دې وطن هستي غوټه ده
وچه يې مه کړې، دغه څاڅکي دې هميش بهيږي
په هر يو موج او هر شکن کي يې رازونه گورم
او تا ته وايم : د اسرو او اميندونو ربه !
زه خبر نه ومه، چې ماته دې جنت راکړئ

د نوي شاعر نهايي آرزو دغه ده چي د يو لوى افغاني مليت په تکميل کي لومړنى وي. د ده پخوانى تاريخ مخي ته پروت دئ، او زلمى نسل د دغو پاڼو لوستونکى گڼي. دى غواړي چي تل دغه څاڅکي د يوه بهاند سيند په څېر سره راټول و ويني. او هيڅ څاڅکى د لوى افغان د فياض او عظيم سيند له غېږ څخه وتلى نه وي، نو د دې سندري په پاى کي دغه هيله داسي د شعر په څپو کي راوړاندي کوي :

چيرته د زړه د کوم يو گوټ نه مې لمسون غوندي دئ
چي ، هه ! شپونکيه له دې گاري ځان لاهو کړه سيند ته
بيا چي لاهو سې لمبو مه وهه کرار پرېوځه
يوه قطره سه غاړه ورکړه د همزولو سره !
زه وايم سينده ! صبر وکړه، زه خوبونه گورم
او تا ته وايم : د اسرو د اميندونو ربه !
زه خبر نه ومه چي ماته دي جنت راکړې

داسي ښکاري چي د نوى شاعر متلاطم او څپان احساس د يوې ورکې آرزو په تلاښ کي دئ، او زلمى نسل د يوه زړه خوځوونکي خوب تعبير ته لالهانده دئ. دغه هيله دغه آرزو او دغه ښکلې غايه څه ده؟ د دې نيکي آرزو تعبير د نوي مکتب د يوه بل ملگري ښاغلي شفيق له خولې واروئ، چي په څه قوت او ټينگار يې په ښکاره کولو کي بريالى سويدئ ؟

پـاكي جـذبې د زړه انگـړكي، د وحـدت لــــــــرم
مخكـي چراغونـه بـل د ديـن او د ملت لــــــــرم
زه يـم چـي مغـزو كـي رڼـايي د حـــــــقيقت لـرم
اوس مـي كـه لاس تـش دئ نـور څـه نسته يـو همت لـرم
ستـه ده پـه تـاريخ كـي د مېـړاني افســــــانه زمـا
مـا كـي ټـگي نستـه هـــــــو مـي هـو او نـه ده نـه زمـا
كـور مـي د زړه تـود دئ پـه تـودو جـذبو د قـام د عشق
زه د قـام پـه مينـه كـي ختلـى يـم پـر بـام د عشـق
مينـــي دي پښتونـــه ! نښلـــولى يـــم پـــه دام د عشـــق
غـوارم پـه قـومي عـروج رڼا ،تيـاره مابنـام د عشـق
گـرزم سـرگردانه لـى پـه لـى قـومي اختـر پسـي
څـان سـره چـي راوړي سـعادت هغـه سـحر پسـي

تينگ اميد كېداى سي چي زلمى شاعر به دغه ملي اختر ضـرور و ويني، او د ده هنر به و دغـه لومړ معراج تـه د رسـېدلو لپاره د يـوه محرك په ډول رهبري وكړي. هيله ده چي نوى شاعر به تـل د خپـل كاروان سره د يو خوږ ږغي حادي په ډول د ملـي سـعادت پـر لـوري ملگرى وي. او د ده تودې نغمې به تل د تلونكو پـه زړو كـي گرامـي پيدا كړي. او دا به يې يقين وي چي د ده هنر پـه ملـي يـون كـي د لارې روښانه څراغ، او په زړه پوري توښه ده. او ښاغلي الفت ډېر ښـه ويلي دي چي :

ښه آهنگ چي په هر ساز كي وي موزون وي
كه رباب وي، كه شپېلى وي، كه داريا وي
نندارو او تماشو ته به ورځـــــــــــــــــمه
د هر چا په ساز چي ښـــكلي په گډا وي (۱)

(۱) وږمه مجله، ۱۳۴۵ ل كال، ۳ _ ۴ مه گڼه، ۱۹ _ ۵۲ مخونه.